

COVID-19 VE ENGELLİ BİREYLERİN HAKLARI: REHBERLİK

1. COVID-19'un engelli bireylerin sağlık hakları üzerindeki etkileri nelerdir?
2. COVID-19'un tesislerde yaşayan engelli bireylere yönelik etkileri nelerdir?
3. COVID-19'un toplum içinde yaşayan engelli bireylerin hakları üzerindeki etkileri nelerdir?
4. COVID-19'un engelli bireylerin işleri, gelirleri ve geçimleri üzerindeki etkileri nelerdir?
5. COVID-19'un engelli bireylerin eğitim hakları üzerindeki etkileri nelerdir?
6. COVID-19'un engelli bireylerin şiddetten korunma hakları üzerindeki etkileri nelerdir?
7. COVID-19'un engelli bireylerin aşırı temsil edildiği nüfus grupları üzerindeki etkileri nelerdir?
 - a. engelli mahkumlar
 - b. yeterli barınma şartlarına sahip olmayan engelli bireyler

GENEL BAKIŞ

COVID-19 toplumun tüm üyelerine yönelik bir tehdit oluştursa da, engelli bireyler karşı karşıya oldukları ve COVID-19'a yönelik yanıtlarda tekrar ortaya çıkan tutumlarla ilgili, çevresel ve kurumsal engeller nedeniyle salgından orantısız olarak etkilenmiş durumdadır.

Engelli birçok birey kendilerini virüse maruz kalmaya daha açık bırakan ve enfekte olmaları durumunda daha ağır semptomlar yaşamalarına ve daha yüksek ölüm oranlarına sebebiyet veren önceden var olan sağlık sorunlarına sahiptir. COVID-19 krizi sırasında günlük hayatta yardıma ihtiyacı olan engelli bireyler kendilerini sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle tecrit edilmiş ve hayatta kalamayacak durumda bulmuşlar, tesislerde yaşayanlar ise evde bakım ve psikiyatri tesislerindeki aşırı yüksek ölüm sayılarıyla da ispatlandığı gibi özellikle savunmasız durumda kalmışlardır. Engelli bireylerin sağlık hizmetleri ve

bilgiye erişimde karşılaştıkları engeller artmıştır. Engelli bireyler aynı zamanda geçim ve gelir desteklerine, çevrimiçi eğitim türlerine ve şiddete karşı korumaya erişimde ayrımcılık ve diğer engellerle karşılaşmaya da devam etmektedir. Mahkûmlar ve evsiz veya yetersiz barınma imkânları olan belirli engelli birey grupları ise daha yüksek risklerle karşı karşıyadır.

Bu risklerin farkında olunması, engelli bireyler tarafından tecrübe edilen orantısız etkileri hafifletebilecek daha iyi yanıtlar geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Bu rehberliğin amacı:

- Salgının engelli bireyler ve hakları üzerindeki etkileri konusunda farkındalık yaratmak;
- Dünyada hâlihazırda uygulanmakta olan ve ümit vaat eden bazı uygulamalara dikkat çekmek;
- Devletler ve diğer paydaşlar için kilit eylemleri tespit etmek; ve
- Engelli bireyleri de içeren, hak temelli COVID-19 yanıtlar hakkında daha fazla bilgi edinmeye yardımcı kaynaklar sağlamaktır.

1. COVID-19'UN ENGELLİ BİREYLERİN SAĞLIK HAKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ NELERDİR?

COVID-19 konusunda özellikle risk altında olan bir nüfus kesimi olmalarına rağmen, engelli bireyler salgın sırasında sağlık hizmetlerine erişim konusunda daha da fazla eşitsizlikle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunun nedenleri, erişilmesi zor/imkansız olan sağlık bilgileri/ortamları ve engelli bireylerin kendilerine sağlık hizmeti sağlanması sırasında karşılaştıkları ayrımcılığı artırma ihtimali olan seçici tıbbi rehberlikler ve protokollerdir. Bu protokoller bazı durumlarda yaşam kaliteleri ve sosyal değerleri nedeniyle engelli bireylere karşı oluşan tıbbi önyargıları taşımaktadır. Bunlara örnek olarak kısıtlı kaynakların paylaşılmasına yönelik tıbbi öncelik belirleme (traj) rehberliklerinde belirli sakatlık/engel türleri, günlük hayatta yüksek yardım ihtiyacına sahip olmaları, "kırılgnlık", "tedavi başarısı" şansı ve hayatta kalırlarsa "kaç yıl daha yaşayacaklarına" dair varsayımlar gibi unsurları temel alan dışarıda bırakma kriterleri verilebilir. Buna ek olarak engelli bireyler ve aileleri sağlık sistemi içinde hayata döndürme tedbirlerini geri çekme konusunda baskıyla karşılaşmışlardır.

Ümit vaat eden uygulamalardan bazıları nelerdir?

- [San Marino Cumhuriyeti Biyoetik Komitesi tıbbi öncelik belirleme konusunda bir COVID-19 rehberliği üretmiştir](#) ve engel temelinde ayrımcılığı yasaklamıştır: "Dolayısıyla tek bir seçim parametresi vardır, bu ise öncelik belirlemenin doğru uygulanması, yani her bir insan hayatına saygı gösterilmesi, tedavi noktasında klinik uygunluk ve oranlılık kriterlerine uyulmasıdır. Yaş, toplumsal cinsiyet, sosyal veya etnik bağlantı, engel gibi herhangi başka bir seçim kriteri etik olarak kabul edilemez. Çünkü böylesine bir uygulama yaşamların daha fazla veya az değerli olduğuna yönelik bir sıralama gerektirecektir ve insan haklarına yönelik kabul edilemez bir ihlal oluşturacaktır."¹
- [Amerika Birleşik Devletleri Sağlık ve İnsan Hizmetleri Departmanı Sivil Haklar Ofisi](#) yetkililerin engel temelli ayrımcılık gözetmediğinden emin olmak adına bir bülten yayınlamış ve şöyle belirtmiştir: "engelli bireyler basmakalıp inanışlar, hayat kalitesi değerlendirmeleri veya insanlara engelli olup olmamaları veya yaşları temel alınarak göreceli "değer" biçilmesi gibi unsurlar nedeniyle tıbbi

bakımdan mahrum bırakılmamalıdır".² Bu bülten aynı zamanda yetkililere olağanüstü yanıt çabalarından yararlanma noktasında "olağanüstü yanıtların başarıya ulaşması ve damgalanmanın asgari seviyeye çekilmesinden emin olmak için makul düzenlemelerin yapılması" da dâhil olmak üzere fırsat eşitliğinin sağlanması için engelli bireylerin bilgiye ve iletişime ulaşımı ve erişimini sağlama konusunda bir rehberlik sağlamaktadır.

- [Birleşik Arap Emirlikleri engelli bireylere evlerinde test yapılması için bir ulusal program başlatmış](#) ve Nisan ortası itibariyle engelli bireylere yönelik 650.000 COVID-19 testi gerçekleştirmiştir.³

- **Filipinlerde** İnsan Hakları Komisyonu sağlık ajanslarının çocuklar ve engelli bireyler de dâhil olmak üzere toplumdaki [savunmasız bireylere yönelik kamu mesajları](#) hazırlamasına yardımcı olacak bilgiler yayımlamıştır.⁴

- **Kanada**'da engelli bireylerin ve temsilci kuruluşlarının da katılımıyla hükümete engelli bireylere özel sorunlar, zorluklar, sistemsel boşluklar ve stratejiler, tedbirler ve atılacak adımlar konusunda tavsiye vermesi için [COVID-19 Engellilik Danışma Grubu](#) kurulmuştur.⁵

Devletler ve diğer paydaşların gerçekleştirebileceği bazı kilit eylemler nelerdir?

- **Engellilik temel alınarak insanların tedaviden mahrum bırakılması yasaklanmalı** ve kısıtlı kaynakların (solunum cihazları veya yoğun bakıma erişim gibi) paylaşımı üzerine rehberlikler de dâhil olmak üzere engellilik, destek ihtiyacı seviyesi, yaşam kalitesi değerlendirmeleri veya engelli bireylere karşı her tür tıbbi önyargı temelinde tedaviye erişimi engelleyen düzenlemeler yürürlükten kaldırılmalıdır.

- Semptom gösteren engelli bireylerin **öncelikli olarak test edilmesi** sağlanmalıdır. • COVID-19'un engelli bireylerin sağlık hakları üzerindeki etkileri konusunda **araştırmalar teşvik edilmelidir**.

- Engellilerce erişilebilir ortamlar (hastaneler, testler ve karantina tesisleri) sağlanması ve sağlık konusundaki bilgi ve iletişimlerin erişilebilir şekil, yöntem ve formatlarda kullanılabilmesini ve yayılmasını sağlamak da dâhil olmak üzere tedavilerin önündeki **engeller tespit edilmeli ve kaldırılmalıdır**.

- Salgın sırasında engelli bireyler için **ilaçlara sürekli tedarik ve erişim sağlanmalıdır**.

- Engelli bireylere karşı önyargıyı temel alan ayrımcılığı önlemek adına **sağlık çalışanlarına eğitim verilmeli ve farkındalıkları artırılmalıdır**.

- Engelli bireyleri tüm çeşitlilikleri ile içeren ve ihtiyaçlarına karşılık veren salgına yönelik hak temelli yanıtların geliştirilmesi konusunda **engelli bireyler ve temsilci kuruluşları ile yakın danışma içinde bulunulmalı ve bunlar süreçlere etkin şekilde dâhil edilmelidirler**.

Kaynaklar

- [No exceptions with COVID-19: "Everyone has the right to life-saving interventions" – UN experts say](#) (COVID-19'da istisna yok: "Herkesin hayat kurtarıcı müdahalelerden yararlanma hakkı vardır" – BM Uzmanları)

- [BM Engelli Hakları Özel Raportörü, COVID-19: Engelli bireyleri kim koruyor?](#)

- [DSÖ, COVID-19 salgını sırasında engellilik konusunda düşünülmesi gerekenler](#)

2. COVID-19'UN TESİSLERDE YAŞAYAN ENGELLİ OLAN BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ NELERDİR?

COVID-19 psikiyatri tesislerinde, sosyal bakım tesislerinde (yetimhaneler, gündüz bakım evleri, rehabilitasyon merkezleri) ve yaşlılara yönelik tesislerde orantısız bir etkiye sahiptir ve yüksek enfeksiyon ve ölüm oranlarına neden olmaktadır. Bazı ön araştırmalara göre bakım evlerindeki ölüm sayıları bu ülkelerdeki COVID-19 bağlantılı ölümlerin %42 ila %57'sini oluşturmaktadır.⁶ Bakım evine yerleştirilmiş engelli bireyler altta yatan sağlık sorunları, sakinler ve çalışanlar arasında sosyal mesafe uygulanması konusundaki zorluklar ve çalışanların terk etmesi gibi nedenlerle COVID-19 ile temas etme konusunda yüksek bir risk ile karşı karşıyadır. Tesislerde yaşayan engelli bireyler aynı zamanda ihlal, kısıtlama, tecrit ve şiddet gibi insan hakları ihlalleri konusunda daha yüksek risk altındadır.

Ümit vaat eden uygulamalardan bazıları nelerdir?

- **İsviçre ve İspanya'da** tesislerde yaşayan engelli bireyler mümkün olduğu sürece aileleri ile beraber yaşamaları için tesislerden çıkarılmıştır.
- **Kanada'da** kurumsal düzenlemelere yönelik belirli tedbirler içeren [öncelikli test rehberlikleri](#) yayımlanmıştır.⁷

Devletler ve diğer paydaşların gerçekleştirebileceği bazı kilit eylemler nelerdir?

- **Engelli bireyler tesislerden taburcu edilmeli/saliverilmeli** ve derhal toplum içerisinde aile ve/veya resmi olmayan ağlar aracılığıyla destek sağlanmalı, kamusal veya özel hizmet sağlayıcılar tarafından verilen destek hizmetlerine finansman sağlanmalıdır.
- Bu geçiş döneminde tesislerdeki aşırı kalabalığın ele alınması, tesis sakinleri için fiziksel mesafe tedbirlerinin uygulanması, ziyaret saatlerinin düzenlenmesi, koruyucu ekipmanların zorunlu hale getirilmesi ve hijyen koşullarının iyileştirilmesi gibi **önleyici tedbirler teşvik edilmeli ve testler öncelik haline getirilmelidir.**
- Önleyici tedbirlerin uygulanması için insan kaynakları ve finansal kaynaklar da dâhil olmak üzere **tesislerin kaynakları geçici olarak artırılmalıdır.**
- Sömürü, şiddet ve kötü muameleden korunma, ayrımcılıkla karşılaşmama, özgür ve bilgili rıza hakkı ve adalete erişim de dâhil olmak üzere **acil durum süreci boyunca tesislerde yaşayan insanların haklarına saygı gösterilmeye devam edilmelidir.**⁸
- Tesislerin kapatılması ve insanların topluma geri döndürülmesi için **insanların kurumlardan çıkarılmasına yönelik stratejiler benimsenerek ve bunlar güçlendirilerek toparlanma süreci iyileştirilmeli** ve engelli bireyler ve yaşlılara yönelik destek ve hizmetler güçlendirilmelidir.

Kaynaklar

- [DSÖ, COVID-19 bağlamında Uzun Süreli Bakım Tesisleri için Enfeksiyon Önleme ve Kontrol Rehberliği, Ara dönem rehberlik, 21 Mart 2020](#)
- [DSÖ, COVID-19 salgını sırasında engellilik konusunda dikkate alınacak hususlar](#)
- [Psikososyal bozuklukları olan bireylerin bölgesel ve uluslararası kuruluşları tarafından COVID-19 salgını bağlamında tavsiyeler de içeren açıklama](#)

3. COVID-19'UN TOPLUMDA YAŞAYAN ENGELLİ BİREYLERİN HAKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ NELERDİR?

Engelli bireyler toplum içerisinde günlük yaşamlarını idame ettirirken COVID-19 yanıt tedbirleri nedeniyle özel engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle bu bireylerin ihtiyaçlarını dikkate almayan evde kalma kısıtlamaları bu insanların bağımsızlıkları, sağlıkları ve hayatlarına yönelik aksaklıklar ve yeni riskler oluşturmaktadır.⁹

Günlük yaşamları sırasında başkalarına ihtiyaç duyan (hizmet sağlayıcılar tarafından sağlanan resmi destekler veya akrabaları/arkadaşları tarafından gayri resmi destekler) engelli birçok birey kendilerini hareket kısıtlamaları ve fiziksel mesafe tedbirleri nedeniyle destekten yoksun durumda bulmuşlardır. Bu durum engelli bireyleri gıda, temel ürünler ve ilaçlara erişimden yoksun kalma konusunda yüksek risk altında bırakabilir ve banyo, yemek yapmak veya yemek yemek gibi temel günlük aktivitelerini gerçekleştirmelerini engelleyebilir.

COVID-19 tedbirleri hakkındaki kamuya açık bilgiler sistematik olarak engelli bireyler tarafından erişilebilir formatlar ve yollarda (işaret dili çevirisi, altyazı, okunması kolay formatlar, vb.) iletilmemekte veya yayılmamaktadır.

Ek olarak, psiko-sosyal bozuklukları olanlar ve otistik bireyler gibi bazı engelli bireyler katı evde kalma tedbirleri ile başa çıkamayabilirler. Gün içinde kısa ve özenli bir şekilde dışarı çıkarılmaları durumu başa çıkabilmelerinde kilit bir rol oynamaktadır.

Ümit vaat eden uygulamalardan bazıları nelerdir?

• **Paraguay¹⁰ ve Panama¹¹** ilgili bilgilerin erişilebilir formatlarda sağlanması için sistemler geliştirmiştir. Aynı şekilde, Yeni Zelanda Sağlık Bakanlığı internet sitesinin bir kısmını bilgilerin işaret dili ve okuması kolay belgeler de dâhil olmak üzere erişilebilir formatlarda sağlanması için ayırmıştır.¹² **Meksika** hükümeti de benzer bir uygulama benimsemiştir.¹³

• **Arjantin'de¹⁴** engelli bireylere destek sağlanabilmesi için destek çalışanları hareket kısıtlamalarından ve sosyal mesafe uygulamasından muaf tutulmuştur. **Kolombiya'da** topluluk destek ağları geliştirilmiş ve engelli bireyler ve yaşlılara market alışverişleri ve diğer satım alımlarda yardım etmeleri için gönüllüler toplanmıştır.¹⁵ Aynı zamanda **Panama'da** riskleri azaltılması için gün içinde belirli saatler engelli bireyler ve kişisel yardımcılarının temel ihtiyaç alışverişlerini yapmaları için ayrılmıştır.¹⁶

- **Birleşik Krallık'ta**¹⁷ başlangıçta katı olan kapanma kuralları esnekleştirilmiş ve otistik bireyler ve diğer engelli bireylerin dışarıya çıkabilmeleri için özel istisnalar yürürlüğe konmuştur. **Fransa** da benzer tedbirler uygulamaya başlamıştır.¹⁸

Devletler ve diğer paydaşların gerçekleştirebileceği bazı kilit eylemler nelerdir?

- İşaret dili çevirileri, altyazı ve okunması kolay formatlar gibi yöntemlerle **COVID-19 bağlantılı tedbirler hakkındaki bilgilerin engelli bireyler tarafından erişilebilir olması** sağlanmalıdır.

- Destek sağlayabilmek için **engelli bireylere yardımcı olan destek çalışanlarının evde kalma kısıtlamalarından muaf tutulması** sağlanmalıdır.

- **Topluluk destek ağlarının geliştirilmesi** teşvik ve koordine edilmeli, koruyucu malzemeler, ekipmanlar ve ürünlerin ulaşılabilir olması sağlanmalıdır.

- Engelli bireyler ve kişisel yardımcıların evde kalma/kapanma tedbirleri sırasında süpermarketler, manavlar ve diğer temel dükkânlara gidebilmesi için **bu kimselere öncelik tanıyan açılış saatlerinin** uygulanması göz önünde bulundurulmalıdır.

- Evden çıkmayı ele alan istisnasız yasaklamalardan ve ceza uygulamalarından kaçınılarak engelli bireylere **makul barınma koşulları sağlanmalı** ve engelli bireylerin dışarı çıkabilmesi için bazı istisnalar oluşturulmalıdır.

Kaynaklar

- [DSÖ, COVID-19 salgını sırasında engellilik konusunda dikkate alınacak hususlar](#)

- [UNPRPD, ILO ve diğerleri, COVID-19 krizine yönelik engellilik kapsayıcı sosyal koruma](#)

4. COVID-19'UN ENGELLİ BİREYLERİN İŞLERİ, GELİRLERİ VE GEÇİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ NELERDİR?

Engelli bireylerin istihdam edilme ihtimalleri diğerlerine göre daha düşüktür ve istihdam edildiklerinde ise kayıt dışı sektörde çalışmaları daha olasıdır.¹⁹ Bu nedenle istihdam kaynaklı sosyal güvencelere diğer insanlara göre daha az erişimleri vardır ve bu durum günümüzdeki COVID-19 bağlamında ekonomik dayanıklılıklarını düşürmektedir. İstihdam edilen veya kendi işletmelerinde çalışanların²⁰ işyerlerinde bulunan gerekli ekipman ve desteklerin evde bulunmaması nedeniyle evde çalışmaları engellenebilir ve bu yüzden gelirlerini ve işlerini kaybetme konusunda daha yüksek bir riskle karşı karşıya kalabilirler. Buna ek olarak, COVID-19 tedbirleri aileler ve hanenin geçimini sağlayan insanların çalışmasını engelleyerek dolaylı yoldan engelli bireyleri etkileyebilir ve genel olarak hanenin gelirin olumsuz bir darbe vurabilir. Gelir eksikliği engelli bireyler ve genellikle engel kaynaklı fazladan maliyet ve harcamaya sahip olan (erişilebilir barınma ve ekipmanlar, destek cihazları, özel ürünler ve hizmetler vb.) haneler üzerinde orantısız bir yük anlamına gelmektedir ve bunları hızlı bir şekilde yoksulluğa sürükleyebilir.

Ümit vaat eden uygulamalardan bazıları nelerdir?

- COVID-19'yanıt olarak **Bulgaristan, Malta ve Litvanya** sosyal yardım hizmetlerini genişletebilmeleri ve engelli bireyler de dâhil olmak üzere daha fazla yararlanıcıyı kapsayabilmeleri için sosyal koruma hizmetlerinin bütçelerini artırmışlardır.²¹
- **Arjantin ve Peru**'da engellilik maaşı alan kimselere COVID-19 krizi şartlarında ek ödeme yapılmıştır.²² **Fransa** engellilik ödemesinden yararlananlar için benzer bir tedbir alınacağını açıklarken²³, **Tunus**'un acil durum planı gelir seviyesi düşük olan haneler ve engelli ve evsiz insanlar için para havaleleri içermektedir.²⁴
- **Amerika Birleşik Devletleri**²⁵ bu bağlamda engelli bireylerin maddi durumlarını hafifletmeye katkıda bulunabilecek vergi indirimi programları geliştirmiştir.

Devletler ve diğer paydaşların gerçekleştirebileceği bazı kilit eylemler nelerdir?

- **Herhangi bir geliri olmayan engelli bireylere maddi yardım** sağlanmalıdır (toplu ödemeler; vergi indirimi tedbirleri, ürün yardımları, vb.)
- Fazladan maliyetleri karşılamak için ödemelerin erkene alınması da dâhil olmak üzere **var olan engellilik ödemeleri artırılmalıdır**.
- Yakın zamanda sona erecek olan engellilikle bağlantılı haklar **otomatik olarak uzatılmalıdır**.
- Kendi işletmelerinde çalışan ve gelirlerinde azalma yaşayan engelli bireyler için **maddi telafi** sağlanmalıdır.
- Engelli aile üyelerini desteklemek veya onlara hastalık bulaşmasını önlemek için çalışmayı bırakan ve işsizlik veya hastalık maaşı kapsamında olmayan bireyler için **maddi yardım programları** uygulanmalıdır.
- Uzaktan çalışma için gerekli olan ekipmanları sağlamaları için engelli bireyleri çalıştıran **işverenler için vergi indirimi de dahil olmak üzere maddi destek** sağlanmalıdır.
- Evlerine doğrudan gıda ulaştırılması için lojistik tedbirler de dâhil olmak üzere **gıda dağıtım planlarının engelli bireyleri de içerdiğinden** ve ihtiyaçlarına duyarlı olduğundan emin olunmalıdır.

Kaynaklar

- [ILO, No one left behind, not now, not ever Persons with disabilities in the COVID-19 response](#) (ILO, Kimse geride bırakılmayacak, ne şimdi, ne de bundan sonra – COVID-19 yanıtlarında engelli bireyler)
- [UNPRPD, ILO ve diğerleri, COVID-19 krizine yönelik engellilik kapsayıcı sosyal koruma](#)
- IMF, COVID-19'a politika yanıtları

5. COVID-19'UN ENGELİ OLAN BİREYLERİN EĞİTİM HAKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ NELERDİR?

Engelli bireylerin eğitimlerini bitirme ihtimali diğerlerine göre düşük, öğretimden tamamen hariç tutulma ihtimalleri ise daha yüksektir.²⁶ COVID-19 nedeniyle çoğu ülke geçici olarak eğitim kurumlarını kapatmıştır²⁷ ve bu durumdan engelli öğrenciler de dâhil olmak üzere tüm öğrenciler etkilenmiştir. Eğitimdeki kesintinin etkisini azaltmak için bazı devletler uzaktan öğrenim uygulamalarını hayata geçirmeye başlamıştır. Ancak bazı durumlarda engelli öğrenciler gerekli ekipmanlara, internet erişimine, erişilebilir malzemelere ve çevrimiçi okul programlarını takip etmeleri için gerekli desteğe sahip olmamaları nedeniyle engellerle karşılaşmaktadırlar. Sonuç olarak, özellikle de zihinsel engelli öğrenciler olmak üzere pek çok öğrenci geride bırakılmaktadır. Dahası, engelli öğrenciler okul yemeklerine ve yaşlılarıyla oyun oynamak ve spor yapmak gibi fırsatlara erişim de dâhil olmak üzere okulların kapatılmasının diğer boyutlarından olumsuz olarak etkilenmektedir.

Ümit vaat eden uygulamalardan bazıları nelerdir?

- **Amerika Birleşik Devletleri** yürürlükteki federal mevzuat Engelli Bireyler Yasası üzerine bir rehberlik belgesi yayımlamıştır.²⁸
- **Ekvador** evde tecrit halinde kalmaları gereken öğrencilerin eğitimini destekleyen öğretmenler için tavsiyeler yayımlamıştır.²⁹
- **Birleşik Krallık'ta** evdeyken karşı karşıya kaldıkları zorlu sorumlulukların üstesinden gelebilmeleri ve engelli çocukların eğitim süreçlerini daha iyi desteklemeleri için ebeveynlere ve bakıcılara rehberlik ederek desteklemek adına bilgiler yayımlanmış ve sistemler oluşturulmuştur.³⁰

Devletler ve diğer paydaşların gerçekleştirebileceği bazı kilit eylemler nelerdir?

- Eğitim ve okul yetkililerine okul dışında eğitim sağlarken sahip oldukları yükümlülüklerinin kapsamı ve mevcut kaynakların çeşitliliği konusunda **açık rehberlik sağlanmalıdır.**
- **Uzaktan öğrenim için internet erişimi sağlanmalı** ve destekleyici araçlar ve makul barınma imkânları da dâhil olmak üzere **yazılımların engelli bireyler tarafından erişilebilir olduğundan** emin olunmalıdır.
- Uzaktan öğrenim aracılığıyla kapsayıcı eğitim üzerine **öğretmenlere rehberlik, eğitim ve destek sağlanmalıdır.**
- Engelli çocukların erken eğitimi için ebeveynler ve bakıcılarla yakın **eşgüdüm sağlanmalıdır.**
- Ekipmanların kurulması ve engelli öğrencilerin eğitim programlarının desteklenmesine yardımcı olmak için **ebeveyn ve bakıcılara rehberlik ve mesafe desteği sağlanmalıdır.**
- Uzaktan öğrenimi desteklemek için engelli öğrenciler tarafından **erişilebilir ve uyarlanmış materyaller geliştirilmelidir.**
- Farklı mecralardan (isteğe bağlı çevrimiçi, televizyondan yayınlanan eğitim programları vb.) yayınlanmak üzere **erişilebilir görsel-işitsel eğitim materyaller geliştirilmelidir.**

Kaynaklar

- [CRC Komitesi COVID-19 salgınının çocuklar üzerindeki derin fiziksel, duygusal ve psikolojik etkileri üzerine Açıklaması ve Devletlere çocukların haklarının korunmasına yönelik çağrılar](#)
- [UNICEF, COVID-19 yanıtları: Engelli Çocuklar ve Yetişkinler için düşünülmesi gereken hususlar](#)
- [UNESCO, COVID-19 yanıtı internet sitesi](#)

6. COVID-19'UN ENGELİ OLAN BİREYLERİN ŞİDDETEN KORUNMA HAKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ NELERDİR?

Engelli bireyler, özellikle tecrit halinde olduklarında, daha yüksek şiddet riski altındadırlar. Engelli kadınlar ve kızlar daha yüksek oranda toplumsal cinsiyete dayalı, cinsel, yakın eş ve ev içi şiddet ile karşı karşıya kalmaktadırlar.³¹ Engelli kadınlar ve kızlar sadece diğer kadınlara göre daha yüksek şiddet riski altında kalmamakta, aynı zamanda engelli erkeklere göre daha yüksek seviyede şiddet yaşamaktadırlar.³² Her ne kadar şu an için COVID-19 bağlamında engellilik ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet üzerine yeterli bilgi mevcut değilse de, geçmiş tecrübeler benzer durumlarda engelli bireylerin özellikle risk altında olduklarını göstermektedir.³³

Ev içi şiddet hizmetleri ve desteklerine ihbarda bulunma ve erişim engelli bireyler için özellikle zorluk teşkil etmektedir; zira bu hizmetler genellikle engeli bireyler için kapsayıcı ve erişilebilir değildir. Yardım hatları genellikle işitme ve hem görme hem işitme engelli bireyler için çeviri hizmetlerine sahip değildir ve acil durum sığınma evleri ve hizmetleri engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda hazırlıklı değildir.

Ümit vaat eden uygulamalardan bazıları nelerdir?

- **Peru**'da yerel yönetimlere engelli bireylere kriz sırasında telefon aracılığıyla ve krizin ardından yüz yüze ulaşmaları için rehberlikler yayımlanmış ve şiddet olaylarını yetkililere bildirme görevleri işaret edilmiştir.³⁴ Bunun dışında, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği bu alanda yeni ve ümit veren uygulamalar tespit edememiş, bu nedenle endişe seviyesi artmıştır. Pek çok ülke işitme engelli bireyler için kısa mesaj, aracı ve video-telefon hizmetleri de dâhil olmak üzere erişilebilir yardım hatları, destek ve raporlama sağlamaya devam etmektedir.³⁵ İyi uygulamalardan bazıları aşağıda listelenen kaynaklarda yer almaktadır.

Devletler ve diğer paydaşların gerçekleştirebileceği bazı kilit eylemler nelerdir?

- **İhbar mekanizmaları, yardım hatları, acil durum sığınma evleri ve diğer yardım türleri engelli bireyler tarafından erişilebilir ve kapsayıcı olmalıdır.**
- Topluluk ve gönüllü ağlarının da dâhil edildiği etkin bir tutum benimsenerek engelli bireylerin, özellikle de tecrit halinde yaşayanların, durumlarına dair **izleme çalışmaları yapılmalıdır.**
- Başta engelli kadınlar ve kızlar olmak üzere engelli bireylerin karşı karşıya oldukları şiddet riski üzerine **farkındalık artırılmalı ve eğitim sağlanmalı**, akran desteğinin artırılması da dahil olmak üzere destek ağları teşvik edilmelidir.

Kaynaklar

- [UNFPA, Engelli Kadınlar ve Gençlerin Haklarını ve Bunlara Yönelik Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet ve Cinsel ve Üreme Sağlığını Ele Almak için Hak Temelli ve Cinsiyete Duyarlı Hizmetler Sunma Yönergeleri](#)
- [COVID-19 sırasında Hayatta Kalan Engelli Bireyler için Hizmetlerin Devam Ettirilmesi](#)

7. COVID-19'UN ENGELLİ BİREYLERİN AŞIRI TEMSİL EDİLDİKLERİ NÜFUS GRUPLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ NELERDİR? (ENGELLİ MAHKÛMLAR VE YETERLİ BARINMA İMKÂNLARINA SAHİP OLMAYANLAR)

a. ENGELLİ MAHKUMLAR

Başta psiko-sosyal bozukluklar ve zihinsel engele sahip olanlar olmak üzere engelli bireyler hapisane nüfusu içinde aşırı temsil edilmektedir.³⁶ Bu kişiler fiziksel mesafenin mümkün olmadığı kalabalık ve hijyenik olmayan koşullar nedeniyle yüksek enfeksiyon riski altındadırlar. Birçok engelli mahkûm gıdaya erişim, etrafta hareket etmek ve yıkanmak için akranlarının gayri resmi desteğine ihtiyaç duymaktadır ve hapisanelerdeki sağlık hizmetleri genellikle bu kimselerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

Bu zorluklar sadece hapisanelerde ve ceza yargılaması ve ceza infaz sistemlerinde duruşma öncesi alıkonulmuş olan engelli bireyler tarafından yaşanmamakta, aynı zamanda göçmen alıkoyma merkezlerinde kalan göçmenler de dâhil olmak üzere her tür idari ve diğer alıkonulmaya tabi olanlar da aynı zorluklara maruz kalmaktadır.

Ümit vaat eden uygulamalardan bazıları nelerdir?

- **Birleşik Krallık'ta** cezalarını tamamlamalarına iki aydan daha kısa süre kalmış mahkûmlar saliverilmektedir.³⁷ **Amerika Birleşik Devletleri'nde** pek çok eyalet mahkûmları salivermiştir veya saliverme sürecindedir.³⁸ **İran, Türkiye ve Endonezya'da** da benzer bir şekilde mahkûmlar saliverilmiştir. **Kolombiya'da** koruma tedbirlerini bağımsız bir şekilde uygulamalarını engelleyecek işlevsel engellere sahip olan engelli bireyler erken saliverilme uygulamasının yararlanıcıları arasında yer almaktadır.³⁹ Benzer bir şekilde, **Arjantin'de** Yüksek Mahkeme ve Ceza Temyiz Mahkemesi engelli bireyleri mahkûm saliverme çabalarının yararlanıcıları olarak belirlemiştir.⁴⁰ **Brezilya'da** Ulusal Adalet Konseyi çocuk ceza sistemi kapsamında olanlar da dâhil olmak üzere engelli bireylerin gözden geçirilmesi, tekrar değerlendirilmesi ve saliverilmesine yönelik bir tavsiye yayınlamıştır.⁴¹

Devletler ve diğer paydaşların gerçekleştirebileceği bazı kilit eylemler nelerdir?

- Engelli bireyler de dâhil olmak üzere risk grubundaki mahkûmların saliverilmesi, erken ve şartlı tahliye uygulanması veya cezaların kısaltılması veya hafifletilmesi ve tutuklu yargılama uygulamalarının azaltılması gibi yöntemler aracılığıyla hapisane nüfusları azaltılmalı ve hızlı bir

şekilde aile ve/veya gayri resmi ağlar aracılığıyla toplum desteği ve kamuya ait veya özel hizmet sağlayıcılar tarafından sunulan destek hizmetlerinin finansmanı sağlanmalıdır.

- Hapishanelerdeki engelli bireylerin tespit edilmesi ve destek, gıda, su ve temizliğe erişimlerinin temin edilmesi, tecrit ve fiziksel mesafe tedbirlerinin uygulanması, koruyucu ekipmanların kullanımının zorunluluk haline getirilmesi ve hijyen koşullarının iyileştirilmesi de dahil olmak üzere **önleyici tedbirler uygulanarak** hapishanelerdeki enfeksiyon riski azaltılmalıdır.

Kaynaklar

- [DSÖ, Hapishaneler ve diğer alıkoyma merkezlerinde COVID-19'un önlenmesi ve kontrolü](#)
- [BM Kurumlar Arası Daimi Komite, COVID-19: özgürlüklerinden yoksun bırakılmış kimselere odak](#)

b. YETERLİ BARINMA ŞARTLARINA SAHİP OLMAYAN ENGELLİ BİREYLER

Engelli bireyler, özellikle de psiko-sosyal bozukluklar ve zihinsel engelleri olanlar, nüfusun en yoksul kesimlerinde aşırı temsil edilmektedir. Evsiz olan engelli bireyler ve acil durum sığınma evlerinde ve gayri resmi yerleşimlerde yaşayanlar aşırı kalabalık yaşam koşullarında, su ve temizliğe erişimleri olmadan yaşamaları ve önceden var olan sağlık sorunları nedeniyle COVID-19'la temas etmeye karşı özellikle savunmasız durumdadırlar. COVID-19 krizi evsiz insanları, özellikle de engellileri, sığınma ve destek aramaya itmiş, acil durum sığınma evlerini aşırı kalabalıklaştırmış ve virüsün yayılmasına katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda yaşam alanları nedeniyle fiziksel mesafe uygulamalarına uyum sağlayamayan insanlar dezavantajlı bir durumda yaşamaktadır.

Ümit vaat eden uygulamalardan bazıları nelerdir?

- **Amerika Birleşik Devletleri'nde** evsizlik yanıtları engellilik boyutunu iletişime dâhil eden [belirli rehberlikler](#) aracılığıyla uygulanmıştır.
- **Şili'de** hükümet evsiz insanlara sağlık hizmetleri sağlamak için sokaklardaki etkinliklerini güçlendirdiklerini açıklamıştır.
- **Arjantin'de** büyük bir tesiste 1.000'den fazla yatak kurularak yüksek ilaç ihtiyaçları olmadan fiziksel mesafeye ihtiyacı olabileceklere yönelik bir acil durum sığınağı sağlanmıştır.

Devletler ve diğer paydaşların gerçekleştirebileceği bazı kilit eylemler nelerdir?

- **Engelli evsiz insanlara haysiyet ve saygı çerçevesinde davranıldığından emin olunmalı** ve ilk müdahale ekiplerine şiddet olaylarından kaçınabilmeleri için iletişim üzerine **eğitim ve rehberlik** verilmelidir.
- Virüsün yayılımını hızlandırmasına neden olabileceği için gayri resmi yerleşimlerde **zorla yerinden etmelerden kaçınılmalıdır**. Engelli evsiz bireyler yaşadıkları yerlerde tedavi edilmeli ve mümkün olduğunca güvenli ve erişilebilir barınma imkânları sunulmalıdır.

• Kiralık mülkler, oteller, konferans merkezleri ve stadyumlar da dâhil olmak üzere yeterli temizlik ve uygun yaşama koşullarına sahip olan ve **fiziksel mesafe uygulamasına imkân veren farklı barınma seçenekleri araştırılmalıdır.**

• Su, sabun, lavabo ve diğer kaynaklar da dâhil olmak üzere **sokaklarda temizlik hizmetleri verilmeli**, su ve temizliğin erişilebilir olması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- [BM Yeterli Barınma Hakkı Özel Raportörü, COVID-19 Rehberliği: Evsiz yaşayan insanların korunması](#)
- [BM Yeterli Barınma Hakkı Özel Raportörü, COVID-19 Rehberliği: Gayri resmi yerleşim sakinlerinin korunması](#)

KAYNAKLAR - GENEL

- [EHS Komitesi ve BM Genel Sekreteri'nin Engeller ve Erişilebilirlik üzerine Özel Temsilcisi, Ortak Açıklama: Engelli Bireyler ve COVID-19](#)
- [Uluslararası Engellilik İttifakı, COVID-19 ve engellilik hareketi](#)
- Uluslararası Engellilik ve Kalkınma Konsorsiyumu: [Engellilik içerme üzerine kaynak havuzu ve COVID-19](#)
- ILO, No one left behind, not now, not ever: Persons with disabilities in the COVID-19 response (ILO, Kimse geride bırakılmayacak, ne şimdi, ne de bundan sonra – COVID-19 yanıtlarında engelli bireyler)
- [Psikososyal bozuklukları olan kişilerin bölgesel ve uluslararası kuruluşları, Psikososyal bozuklukları olan insanlar ve COVID-19 üzerine açıklama ve tavsiyeler](#)
- [UN working to ensure vulnerable groups not left behind in COVID-19 response](#) (BM COVID-19 yanıtlarında savunmasız grupların geride bırakılmamasını sağlamak için çalışıyor)
- UN ESCAP: [Covid-19 Yanıtlarında Engellilik Hakları ve Kapsayıcılığın Sağlanması](#)
- [BM Kurumlar Arası Daimi Komite, COVID-19: özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilere odak](#) (UN Inter Agency Standing Committee, COVID-19: focus on persons deprived of their liberty)
- UNPRPD, ILO and diğerleri, COVID-19 krizine yönelik engellilik kapsayıcı sosyal koruma (Disability inclusive social protection response to COVID-19 crisis)
- [UN Özel Raportörleri ve bağımsız uzmanlar, COVID-19'da istisna yok](#): “Herkesin hayat kurtarıcı müdahalelerden yararlanma hakkı vardır” (No exceptions with COVID-19: “Everyone has the right to lifesaving interventions”)
- [BM Engelli Bireylerin Hakları Özel Raportörü, COVID-19: Engelli bireyleri kim koruyor?](#) (UN Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, COVID-19: Who is protecting people with disabilities?)

- [UNFPA, Engelli Kadınlar ve Gençlerin Haklarını ve Bunlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet ve Cinsel ve Üreme Sağlığını Ele Almak için Hak Temelli ve Cinsiyete Duyarlı Hizmetler Sunma Yönergeleri](#) (UNFPA, Guidelines for Providing Rights-Based and Gender-Responsive Services to Address Gender-Based Violence and Sexual and Reproductive Health and Rights for Women and Young Persons with Disabilities)
- [UNICEF, COVID-19: Engelli Çocuklar ve Yetişkinler için Dikkate Alınacak Hususlar](#) (COVID-19: Considerations for Children and Adults with Disabilities)
- [WHO, COVID-19 salgını sırasında engellilik konusunda dikkate alınacak hususlar](#) (Disability considerations during the COVID-19 outbreak)
- [WHO, COVID-19 bağlamında Uzun Süreli Bakım Tesisleri için Enfeksiyon Önleme ve Kontrol Rehberliği, Ara dönem rehberlik, 21 Mart 2020](#)
- [WHO, Hapishaneler ve diğer alıkoyma tesislerinde COVID-19'un önlenmesi ve kontrolü](#) (WHO, Prevention and control of COVID-19 in prisons and other places of detention)

¹ Bkz. <http://www.sanita.sm/on-line/home/bioetica/comitato-sammarinese-di-bioetica/documents-in-english/documento2116023.html>

² Bkz. <https://www.hhs.gov/sites/default/files/ocr-bulletin-3-28-20.pdf>

³ Bkz. <https://www.khaleejtimes.com/coronavirus-pandemic/combating-coronavirus-uae-launches-home-testing-programme-for-people-of-determination>

⁴ Bkz. https://www.facebook.com/pg/chrgovph/photos/?tab=album&album_id=2681151298668065&tn=-UC-R

⁵ Bkz. <https://www.canada.ca/en/employment-social-development/news/2020/04/backgrounder--covid-19-disability-advisory-group.html>

⁶ Adelina Comas-Herrera and Joseba Zalakain, "Mortality associated with COVID-19 outbreaks in care homes: early international evidence" (Bakım evlerinde COVID-19 salgını ile ilişkili ölüm oranları: ilk uluslararası kanıtlar), International Long term care policy network (Uluslararası uzun süreli bakım politikaları ağı), 12 Nisan 2020, sf 5.

⁷ Bkz. http://www.health.gov.on.ca/en/pro/programs/publichealth/coronavirus/docs/2019_covid_testing_guidance.pdf

⁸ Statement by regional and international organizations of people with psychosocial disabilities with recommendations in the context of COVID19 pandemic (Psiko-sosyal bozuklukları olan insanların bölgesel ve uluslararası kuruluşları tarafından COVID-19 salgını bağlamında tavsiyeler içeren açıklama), https://dkmedia.s3.amazonaws.com/AA/AG/chrusp-biz/downloads/357738/COVID19-and-persons-with-psychosocial-disabilities-final_version.pdf

⁹ Çin'deki salgının başlangıcında beyin felci (cerebral palsy) olan 16 yaşında ergenlik çağındaki bir genç aile üyelerinin tecrit edilmiş olması ve bu nedenle destek olmadan geride bırakılması nedeniyle hayatını kaybetmiştir.

¹⁰ Paraguay'ın Engeli olanlık Odak Noktası (Disability Focal Point) (SENADIS) işaret dilinde bilgi sağlamak ve işitme engeli olan topluluklara erişimin teşvik edilmesi için sosyal medyayı kullanmaya başlamıştır.

¹¹ Bkz. SENADIS, Panamá toma medidas para la inclusión de las personas con discapacidad frente al covid-19, 3.1.

¹² Bkz. <https://www.health.govt.nz/our-work/diseases-and-conditions/covid-19-novel-coronavirus/covid-19-novel-coronavirus-resources/covid19-novel-coronavirus-new-zealand-sign-language>

¹³ Bkz. <https://coronavirus.gob.mx>.

¹⁴ Arjantin , 297/2020 Sayılı Karar, Madde 6.5.

¹⁵ Bu tarz uygulamalar Kolombiya gibi devletler tarafından teşvik edilmektedir (Bkz.

<https://www.minsalud.gov.co/sites/rid/Lists/BibliotecaDigital/RIDE/DE/PS/asif13-personas-con-discapacidad.covid-19.pdf>)

¹⁶ Bkz. SENADIS, Panamá toma medidas para la inclusión de las personas con discapacidad frente al covid-19, 3.3.

¹⁷ Bkz. Birleşik Krallık, Coronavirus outbreak FAQs: what you can and can't do (Coronavirüs salgını konusunda sıkça sorulan sorular: neler yapabilirsiniz ve yapamazsınız), 15. bölüm

¹⁸ Bkz. Secrétariat d'Etat auprès du Premier Ministre chargé des personnes handicapées, at

<https://handicap.gouv.fr/autisme-et-troubles-duneuro-developpement/infos-speciales-coronavirus/article/information-covid-19-et-confinement>

¹⁹ Bkz. OECD, Sickness, Disability and Work: Breaking the barriers (Hastalık, Engel ve Çalışma: Engelleri Yıkma), sayfa 23, engeli olan bireylerin diğerleri ile karşılaştırıldığında %49'a karşı %20 oranla daha yüksek eylemsizlik oranı gösterdiğini işaret etmektedir.

- ²⁰ Bkz. UNDESA, Disability and Development Report (Engeli olanlık ve Kalkınma Raporu), Sayfa 157, Şekil II.81, Engeli olan bireylerin kendi işletmelerinde çalışanlar arasında %9 daha fazla temsil edildiklerini işaret etmektedir (19 ülkeden veri arasında)
- ²¹ Bulgaristan, Devlet Gazetesi, 24 Mart 2020, Makale 12; IMF, Policy responses to COVID-19 (COVID-19'a karşı politika yanıtları), <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/PolicyResponses-to-COVID-19#T>
- ²² Bkz. <https://www.argentina.gob.ar/noticias/bono-extraordinario-para-las-personas-con-discapacidad-que-cobran-pensiones-no>
- ²³ Bkz. <https://informations.handicap.fr/a-prime-solidaire-aah-covid-12818.php>
- ²⁴ IMF, Policy responses to COVID-19(COVID-19'a karşı politika yanıtları), <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#T>
- ²⁵ Bkz. <https://www.benefits.gov/benefit/945>
- ²⁶ Örneğin ilkokullar için engeli olan bireylerin eğitimlerini tamamlama oranları %56, diğerlerinin ise %73'tür.
- ²⁷ UNESCO okulların kapatılmasının dünyanın öğrenci nüfusunun %91'inden fazlasını etkilediğini tahmin etmektedir. Bkz. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
- ²⁸ Bkz. ABD Eğitim Departmanı, Questions and answers on providing services to children with disabilities during the coronavirus disease 2019 outbreak (Koronavirüs hastalığı 2019 salgını sırasında engelli çocuklara hizmet sağlanması üzerine sorular ve cevaplar), Mart 2020.
- ²⁹ Bkz. <https://educacion.gob.ec/wp-content/uploads/downloads/2020/03/Anexo-2-RECOMENDACIONES-A-LOS-DOCENTES-PARA-BRINDARAPOYO-PEDAGÓGICO-A-LOS-ESTUDIANTES-EN-AISLAMIENTO-EN-FUNCIÓN-DE-PREVENIR-POSIBLES-CONTAGIOS-POR-ENFERMEDADESRESPIRATORIAS.pdf>
- ³⁰ Bkz. Birleşik Krallık, <https://www.gov.uk/guidance/supporting-your-childrens-education-during-coronavirus-covid-19>. Ayrıca bkz. <https://www.gov.uk/guidance/help-children-with-send-continue-their-education-during-coronavirus-covid-19>
- ³¹ World Health Organization, COVID-19 and violence against women What the health sector/system can do (DSÖ, COVID-19 ve kadınlara yönelik şiddet Sağlık sektörü/sistemi ne yapabilir), <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331699/WHO-SRH-20.04-eng.pdf>
- ³² UNDESA, Disability and Development Report(Engellilik ve Kalkınma Raporu), sf. 7, 16, 113-115, 249-252, <https://social.un.org/publications/UN-Flagship-Report-Disability-Final.pdf>; Engeli olan Hakları Özel Raportörü, A/72/133, paragraf 35.
- ³³ Emma Pearce, Disability Considerations in GBV Programming during the COVID-19 Pandemic (COVID-19 salgını sırasındaki TCTS Programlamalarında Engellilik konusunda dikkate alınması gerekenler), https://gbvaor.net/sites/default/files/2020-03/Disability%20Considerations%20in%20GBV%20programming%20during%20COVID_Helpdesk.pdf
- ³⁴ Peru, Ministerio de Desarrollo e Inclusión Social, Resolución Viceministerial N° 001-2020-MIDIS/VMPES, 24 April 2020, at <https://www.gob.pe/institucion/midis/normas-legales/484313-001-2020-midis-vmpes>
- ³⁵ Australia's National sexual assault, domestic and family violence counselling service (Avustralya ulusal cinsel saldırı Hane içi şiddet ve aile şiddeti danışmanlık servisi) <https://www.1800respect.org.au/accessibility/>; UK's Coronavirus (COVID-19): support for victims of domestic abuse (Birleşik Krallık'ta Koronavirüs (COVID-19): hane içi şiddet mağdurlarına destek) <https://www.gov.uk/government/publications/coronavirus-covid-19-and-domestic-abuse/coronavirus-covid-19-support-for-victims-of-domestic-abuse#disability-specialist-services>
- ³⁶ Penal Reform International, Global Prison Trends 2020 (Küresel Hapishane Trendleri 2020), <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2020/04/Global-Prison-Trends2020-Penal-Reform-International.pdf> 11
- ³⁷ Guidance: Coronavirus (COVID-19) and prisons (Rehberlik: Koronavirüs (COVID-19) ve hapishaneler), <https://www.gov.uk/guidance/coronavirus-covid-19-and-prisons>
- ³⁸ <https://www.prisonpolicy.org/virus/virusresponse.html>
- ³⁹ Colombia, Decreto legislativo 546, 14 Nisan 2020, <https://dapre.presidencia.gov.co/normativa/normativa/DECRETO%20546%20DEL%2014%20DE%20ABRIL%20DE%202020.pdf>
- ⁴⁰ Arjantin, Ulusal Yüksek Adalet Divanı, Acordada 10/2020, ve tamamlayıcı düzenleme, Federal Ceza Temyiz Mahkemesi, Acordada 9/2020, at <https://cnpt.gob.ar/wp-content/uploads/2020/04/Acordada-9-20-CFCP.pdf>
- ⁴¹ Brezilya, Ulusal Adalet Konseyi, tavsiye 62, 17 Mart 2020, at <https://www.cnj.jus.br/wp-content/uploads/2020/03/62-Recomenda%C3%A7%C3%A3o.pdf>

Etkiniz AB Programı tarafından İngilizce'den Türkçe'ye çevrilen bu belge resmî çeviri niteliği taşımamaktadır.

Bu belge Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.